

Eén jaar (psycho)drama op de AFPN te Groningen

een beschrijvend onderzoek

Anita Naus
2008

Inhoudsopgave

Inleiding	pag. 2
Hoofdstuk 1. AFPN	pag. 3
1.1 De AFPN	
1.2 De doelgroep van de AFPN	
1.3 Verplicht behandelen	
Hoofdstuk 2. Hands Off	pag. 4
2.1 De betekenis Hands-Off en Hands-On	
2.2 De exhibitionist	
2.3 De kinderporno downloader	
2.4 Behandelprogramma van de hands off op de donderdag.	
Hoofdstuk 3. Psychodrama op de AFPN	pag. 6
3.1 Psychodrama	
3.2 Het psychodrama proces op de AFPN van okt 2006 - okt 2007	
Hoofdstuk 4. De 4 rollen van de spelleider	pag. 13
inleiding	
4.1 De vormgever	
4.2 De groepsleider	
4.3 De therapeut	
4.4 De analist	
Hoofdstuk 5. Bespiegelingen & Conclusies	pag. 20
Inleiding	
5.1 Hoe hebben de cliënten van de Hands-Off groep gereageerd op psychodrama?	
5.2. Hoe is de ontmoeting tussen psychodrama, verplicht behandelen en cognitieve therapie verlopen ?	
5.3. Hoe was het voor mij, als vrouwelijke psychodrama therapeut, om in deze groep en deze afdeling/organisatie psychodrama te implementeren ?	
Tot Slot	pag. 24
Nawoord	pag. 25
Literatuurlijst	pag. 26
Bijlage A	pag. 27
Uitleg psychodrama/dramatherapie	

Eén jaar (psycho)drama op de AFPN te Groningen

Een beschrijvend onderzoek t.b.v. de psychodrama opleiding
De Learning Circle en het examen C.P. (Certified Practitioner).
Vanuit NBES Stichting Nederlands-Belgisch Examen Statuut.

Inleiding

In oktober 2006 ben ik gaan werken op de AFPN te Groningen. Het jaar begon met veel vraagtekens. Ik heb 20 jaar hiervoor in de psychiatrie gewerkt, zowel op gesloten afdelingen als op open afdelingen. Ik heb vele vormen van psychiatrie meegemaakt in die jaren. Maar ik had nog nooit expliciet op een afdeling met zedendelinquenten gewerkt. Het werken met daders trok mij aan, zeker vanuit het idee dat als het mogelijk is om middels een behandeling ervoor te zorgen dat de dader geen dader meer is, er dan ook minder slachtoffers zullen zijn. Daarnaast zijn daders ook mensen die recht hebben op een zorgvuldige en integere behandeling.

Psychodrama is een onderzoeksmethode, door de *action insight*, het experimenteren en exploreren van (oud) gedrag, kan de protagonist leren reflecteren op zijn (delict) gedrag.

Men wilde graag bij de AFPN een (psycho)dramatherapeut voor de Hands-Off groep op de donderdagmiddag. Zowel de organisatie als de cliënten waren niet bekend met psychodrama. Men wilde dat de cliënten een non verbale therapie volgden zodat ze niet alleen maar aan het praten waren: Niet alleen praten, maar ook DOEN. Verder had men geen idee wat ik ging DOEN.

Inmiddels is het een jaar verder en er is veel gebeurd. Op dit moment DOE ik psychodrama met de groep Hands Off. Het proces van 'Geen idee' naar 'op dit moment DOE ik psychodrama' wil ik beschrijven.

Hoe is het proces van implementeren van Psychodrama bij de Hands-Off groep van de AFPN, van okt. 2006 tot okt. 2007, verlopen ?

De deelvragen die daaruit voortvloeien zijn :

1. Hoe hebben de cliënten van de Hands-Off groep gereageerd op psychodrama?
2. Hoe is de ontmoeting tussen psychodrama, verplicht behandelen en cognitieve therapie verlopen ?
3. Hoe was het voor mij, als vrouwelijke psychodrama therapeut, om in deze groep en deze afdeling/organisatie psychodrama te implementeren?

In het eerste hoofdstuk beschrijf ik de AFPN en ga in op het specifieke van de verplichte behandeling van deze doelgroep; de zedendelinquent.

In hoofdstuk twee ga ik nader in op de doelgroep: Hands-Off.

In het derde hoofdstuk beschrijf ik kort wat psychodrama is en beschrijf vervolgens het actie-proces van het jaar okt. 2006 - okt. 2007 het blok (psycho)drama bij de AFPN.

In het vierde hoofdstuk wil ik dit actie-proces onderzoeken en uitdiepen via de 4 rollen van de spelleider: de vormgever, de therapeut, de groepsleider en de analist.

De deelvragen zullen in het gehele proces wat beschreven wordt in de hoofdstukken 3 & 4 nader worden toegelicht.

In het laatste hoofdstuk 5, zal ik elke deelvraag expliciet toelichten middels een bespiegeling, waarna ook een conclusie volgt.

Hoofdstuk 1

AFPN (Ambulante Forensische Psychiatrie Noord Nederland)

1.1 De AFPN

De AFPN Groningen biedt ambulante forensische psychiatrische hulp aan patiënten met een psychiatrische stoornis in combinatie met (dreigend) delictgedrag. Door gedifferentieerde behandeling en begeleiding beoogt de AFPN de geestelijke gezondheid van de patiënten te verbeteren, hun delictgedrag te verminderen en de veiligheid in de maatschappij te vergroten. De AFPN Groningen behandelt patiënten die minimaal 18 jaar oud zijn.

1.2 De zedendelinquenten doelgroep van de AFPN

De zedendelinquenten doelgroep kenmerkt zich voornamelijk door de volgende stoornissen volgens de diagnostische criteria van de DSM-4

Op As 1:

parafiliën en/of seksueel misbruik van een kind of een volwassene,

op As 2:

narcistische en theatrale persoonlijkheidsstoornis, respectievelijk de ontwijkende, afhankelijke, obsessieve-compulsieve en persoonlijkheidsstoornis NAO (niet anders omschreven)

1.3 De verplichte behandeling

De behandeling van de AFPN heeft in de meeste gevallen een verplicht karakter d.w.z. het verplicht volgen van een behandeling opgelegd door de rechter. Een behandeling die gericht is op het verminderen, dan wel stoppen van het delict gedrag.

De cliëntgroep is onder te verdelen in 3 categorieën:

1. De cliënt wiens behandeling is opgelegd door de rechter en dus verplicht is. De reclassering verricht het toezicht of de cliënt de behandeling volgt.

(De AFPN heeft **geen controle functie** wel een *signaal functie*)

2. De cliënt is in afwachting van zijn rechtszaak en vindt het 'goed staan' voor de rechter om in behandeling te zijn. Het kan ook dat de cliënt op aanraden van de reclassering, voorafgaande van de rechtszaak, in behandeling is.

3. Een kleine groep cliënten volgt de behandeling 'geheel' vrijwillig.

Bij een verplichte behandeling zijn het in de eerste instantie **niet** de cliënten die de hulpvraag stellen.

De therapeut bepaalt waar de behandeling zich op richt.

De therapeut zit er niet om te oordelen over het gedrag, maar om samen met de cliënten het gedrag te onderzoeken en te veranderen.

Gedurende de behandeling blijft de therapeut helder en duidelijk de maatschappelijke normen en waarden belichamen en toont daarnaast begrip voor de problematiek die ten grondslag ligt aan het wangedrag.

Hoofdstuk 2

Doelgroep Hands-Off

Hier volgt een uitleg over de doelgroep van de zeden delinquent op de AFPN en een toelichting op het behandelprogramma.

2.1 De betekenis van Hands-Off en Hands-On delicten

- Hands-Off delicten zoals de exhibitionisten, voyeurisme, kinderporno downloaders; het gaat om daders die niet direct lichamelijk contact hebben of zoeken met hun slachtoffers.

- Hands-On delicten zoals aanranding, verkrachting, incest; het gaat om daders die wél lichamelijk contact hebben of zoeken met hun slachtoffers.

De groep waar ik als psychodramaturge mee werk is een Hands Off groep.

2.2 De exhibitionist

‘Voor het ontstaan en instandhouden van het exhiberen is in verschillende theoretische richtingen een verklaring gezocht. De geopperde verklaringen geven blijk van interessante zienswijzen, maar hebben tot nu toe onvoldoende empirische ondersteuning kunnen vinden.’ (Murphy, 1997)

Enkele zienswijze zal ik hierbij aanstippen:

- De psychoanalytische zienswijze gaat ervanuit dat exhiberen een afweer van de castratie angst is. De Reactie van de vrouw bewijst dat de penis bestaat.

- De interactionele (sociaal-psychologische) invalshoek vat exhiberen op als een ‘courtship disorder’, waarbij de exhibitionist de kunst van het versieren niet verstaat.

- De leertheorie probeert het exhiberen te verklaren met behulp van de leertheoretische principes van de klassieke en operante conditionering en kan daarmee weliswaar het instandhouden van het gedrag verklaren, maar niet het ontstaan ervan.

Nu eens is de een dan weer de andere invalshoek herkenbaar in het ontstaan en het instandhouden van het exhiberen van cliënten.

2.3 De kinderporno downloader

Kinderporno bekijken is op zich (nog) niet strafbaar. Echter kinderporno downloaden is een delict. Over deze vrij nieuwe doelgroep is nog geen specifiek onderzoekmateriaal of theorie voorhanden.

Elementen van de Hands-Off zedendelinquent worden gebruikt om het delict- gedrag te verklaren. Bij de AFPN wordt vooral benadrukt dat het ‘vermijdende’ mannen zijn die in het onschuldige kind op de kinderporno site hun eigen kwetsbaarheid terug vinden, hun eigen ‘onschuldige kind’ herkennen.

2.4 Behandelprogramma van de Hands-Off groep

De groep bestaat uit 8 deelnemers. Het is een open groep, d.w.z. dat er steeds een in- en uit-stroom van cliënten in de groep mogelijk is.

Opbouw van het programma (vanaf juni ‘07):

- 9.00 - 9.15 uur openings rondje met sociotherapeut
- 9.15 - 11.00 uur delictscenario en delictketen met psychotherapeut en sociotherapeut
- 11.15 - 12.00 uur thema moment met sociotherapeut
- 12.00 - 13.15 uur gezamenlijk koken en eten, met sociotherapeut
- 13.30 - 15.30 uur (psycho)drama met dramaturge en sociotherapeut
- 15.45 - 16.00 uur afsluiting met sociotherapeut.

Tijdens de bijhandeling spelen het delictscenario, de delictketen en het woord Grooming een rol. Ik zal deze begrippen nader toelichten:

- het delictscenario;

In de behandeling wordt ernaar toe gewerkt dat de delinquenten het psychologische Hoe en Waarom van hun delicten gaan begrijpen. De therapeut, de cliënt en de groep gaan samen een delictsituatie tot in de kleinste details na, vanaf enkele uren (zo nodig een dag, niet langer) voorafgaand aan het feitelijke delict tot en met het delict zelf.

Er dient een besef te ontstaan dat het delict hun niet is 'overkomen', maar het een resultaat is van een aantal keuzes die ze gemaakt hebben. Op deze manier zal de cliënt gaan beseffen dat hij geen 'slachtoffer' is van omstandigheden, maar dat hij kiest voor het plegen van het delict.

Om het geheel tot een levendig en confronterend relaas te maken wordt het in de ik-vorm en in de tegenwoordige tijd beschreven en besproken.

- In de delictketen gaat het niet over één delict maar over delictgedrag in de brede zin en over algemeen geldende factoren die dit gedrag in stand houden.

- Grooming is een term die gebruikt wordt tijdens de behandeling. De term komt uit de behandeling van pedofilie (Hands-On)

Met grooming worden de handelingen bedoeld waarmee de pleger de situatie 'organiseert' waarin misbruik kan plaatsvinden en waarin het slachtoffer zonder fysiek geweld of bedreiging aan het misbruik meewerkt of tenminste toelaat.

De pleger overwint remmers in zichzelf; normen, waarden, de wens om anderen niet te schaden, en buiten zichzelf; de consequenties als zijn gedrag zou uitkomen, zoals ontslag, schande, schaamte, de gevangenis. Zo organiseert hij dé situatie waarin hij alleen kan zijn met zijn slachtoffer.

Hoofdstuk 3

Psychodrama op de AFPN

In het volgende stuk zal ik uiteenzetten hoe het invoeren van psychodrama op de AFPN verlopen is. Ik start met een uitleg over de methode psychodrama.

3.1 Psychodrama

Psychodrama is een methode ontwikkeld door de psychiater Moreno in 1921. Hij creëerde het uit zijn vroegere werk met groepstherapie, sociometrie en improvisatietoneel. Moreno heeft altijd benadrukt dat *'creativiteit en spontaniteit de oorsprong van vitaliteit en geestelijke ontwikkeling beïnvloeden'*. Hij zou nu de term mentaliseren gebruiken om te verduidelijken waartoe psychodrama dient. Mentaliseren is niet alleen het vermogen spontaan op anderen te reageren op basis van hun gedrag, maar ook op basis van het begrijpen van hun intenties. Dit vermogen om te reageren op de betekenis van het gedrag van de anderen is wezenlijk verbonden met het vermogen om eigen ervaringen en gedragingen te begrijpen en betekenissen te geven.

Moreno geloofde dat personen *écht toegang hadden tot veranderen door*
action insight;

dat is 'n proces van experimenteren, exploreren van (oud) gedrag, om vervolgens te reflecteren op het gedrag , om daarna nieuw gedrag te ontwikkelen.

Door zijn leven heen ontwikkelde Moreno een aantal actie gerichte vormen van psychodrama, zoals sociodrama, roltraining, mono-drama en interactie drama. In al deze vormen 'speel' je jezelf in 'net alsof' situaties. Je speelt je eigen leven, gedrag, en dat van anderen in jouw leven, na.

Het effect;

- Door actie, het uitspelen van bestaand gedrag ontstaat nieuw inzicht = reflectie op dat uitgespeelde gedrag en vandaaruit ontstaat ruimte voor nieuw gedrag.
- Door de 'net alsof' voorstellingen van de werkelijke relaties tussen mensen en hun omgeving, leren mensen afstand te nemen van het intense gevoel van het moment.
- Door de methode psychodrama krijgen mensen de kans om beter te leren mentaliseren wat uiteindelijk een positieve invloed zal hebben op het interpersoonlijke en sociaal functioneren.

Psychodrama heeft altijd dezelfde opbouw;

- de warming-up
- de middenfase, ook wel spelfase genoemd
- de sharing oftewel de afronding

Bij psychodrama spelen de volgende partijen een rol:

- de spelleider : degene die het drama vorm geeft en verantwoordelijk is voor de sessie,
- het koor: dat is de groep, deze staat in dienst van de protagonist tijdens de middenfase,
- de protagonist: deelnemer uit de de groep, het koor. Deze deelnemer staat centraal

tijdens de middenfase d.w.z. dat zijn spel-drama uitgewerkt wordt. Dat spel-drama staat in dienst van het koor,

- de antagonist: deze speelt de rol van een belangrijke ander van de protagonist in het spel-drama van de protagonist.

Psychodrama maakt gebruik van de volgende technieken, de rolwissel, de spiegel en de dubbel.

3.2 Het Psychodrama proces op de AFPN van okt. 2006 - okt. 2007.

In dit gedeelte wordt het praktijk proces beschreven. Ik heb het jaar opgedeeld in een aantal fases; de startfase, de middenfase, de vakantie periode en de laatste fase. Ik heb voor deze opdeling gekozen omdat in iedere fase een aantal kenmerkende ontwikkelingen plaatsvonden.

Iedere fase heb ik opgedeeld in; doel van deze fase, het proces en de (eigen) bespiegelingen op deze fase. Met deze opdelingen heb ik geprobeerd het proces van een heel jaar, waarin heel veel gebeurt, overzichtelijk, beknopt en helder te beschrijven.

De Startfase

Doel van deze fase

In deze startfase was mijn doel voornamelijk om middels warming-up oefeningen:

- een bewustzijn op gang te brengen over de verschillende rollen in ons leven,
- symbooltaal introduceren oftewel visualiseren van wat je zegt, voelt, denkt en hoe je handelt,
- de actie, d.w.z. niet alleen maar praten óver, maar ook doen oftewel actie
- de verschillende psychodrama rollen introduceren: antagonist en protagonist,
- besef op gang brengen dat de groepsleden elkaar beïnvloeden en dat we dat ook kunnen visualiseren, zichtbaar maken.

Het proces

De eerste 10 keer bestond uit warming-up oefeningen, zoals;

* Gewenste en ongewenste rollen in je leven, via foto's, symbolisch visualiseren,

* Een oefening waarin de rol van bestuurder van de eigen auto centraal stond.

“Je zit in je auto, laat eens zien voor de groep. Dit is je auto, 4 stoelen, hoe stap je in, op welke wijze rijd je, wat voor soort chauffeur vind jij jezelf, en wat vinden de andere automobilisten van jou rijstijl denk je ?” Deze oefening in een groep met mannen maakte veel los. Het leek heel simpel, maar ze kregen veel informatie over elkaar. Dat leverde veel reactie op op elkaar.

* De ‘wens ontmoeting’, “Wie zou je willen ontmoeten, iemand die voor jou een bekend/beroemd persoon is ? Kies iemand uit die voor even deze persoon kan/mag zijn.” Er volgt een korte ontmoeting.

Dit was de eerste keer dat een ander een rol op zich mocht nemen. Dus ook een eerste oefening voor de antagonist rol. De een genoot van deze oefening, de ander vond het totale onzin !!

* Stellingspel, eerst met algemene maatschappelijke thema's, om de keer erna met

thema's dichterbij, zoals "Kinder Pornosites downloaden is goed !!"

De eerste keer riep veel discussie op onderling en er werden harde uitspraken gedaan door sommige deelnemers. Daarover ontstonden dan vragen over de persoon. Zo leerde men elkaar beter kennen op een ander vlak dan het delictgedrag. De tweede keer verliep veel rustiger, maar ook intenser. Nu werd er eerst meer nagedacht en rustiger vragen aan elkaar gesteld.

* Het spectrogram, dat betekent twee uiterste polen van een thema worden in de ruimte neer gezet, middels twee stoelen. Tussen de stoelen loopt een denkbeeldige lijn. De groep of een individu kan positie kiezen op de lijn. De thema's waren door mij gekozen, zoals eenzaamheid, kwetsbaar, e.d.

Ik voel me **altijd** eenzaam

Ik voel me **nooit** eenzaam

Eén groepslid mocht een thema uitkiezen wat hem aansprak en dat komen onderzoeken op de lijn van het spectrogram. Waarbij een kort spel zich ontvouwde.

Dit was het eerste psychodramatische spel over een persoonlijk incident van een deelnemer. Hierdoor maakte de groep kennis met de rol van protagonist.

Een aantal keren hebben we op deze wijze gewerkt.

* Tijdens de 10de bijeenkomst werd het spectrogram ingezet rondom een groepsthema wat op dat moment in de groep speelde,

ik ben actief in de groep

ik ben **niet** actief

Alle leden stonden nu ergens op de lijn. Onderling werd besproken waarom men die bepaalde positie op de lijn hadden gekozen en hoe ze dat van elkaar zagen. De co-therapeut gaf hierover zijn 'mening'.

Wat op dat moment vooral naar voren kwam was de zin;

"We maken het elkaar hier niet moeilijk!!". die werd geroepen door de informele leider(s) van de groep.

Bespiegelingen start fase

In deze fase raakte ik wat in verwarring over een belangrijk doel van psychodrama, namelijk alle rollen in je leven zijn belangrijk om te exploreren middels spel. Terwijl ik ontdekte dat er door de verplichte behandeling van de AFPN, op de rol van 'de delictpleger', m.i. een verenging plaatsvond in de behandeling.

Daarnaast was het niet mogelijk om de co-therapeut een psychodrama training te geven. Dit betekende dat hij ook tijdens de sessies alles aan het leren was over de werkwijze psychodrama. Zoals bij de techniek spiegelen, waarbij het gedrag van de protagonist zo exact mogelijk gespiegeld wordt. Spiegelen kan gene oproepen of hilariteit bij de deelnemers.

Het is op zo'n moment van belang dat de co-therapeut aan de deelnemers laat zien hoe je het gedrag met zowel respect als lef spiegelt. Zodat het zichtbaar wordt voor de protagonist wat hij non-verbaal laat zien aan de ander. Een getrainde co-therapeut let op de spierspanning van de protagonist, hoort de verborgen melodie van het onbewuste van de protagonist. En laat zijn onvoorwaardelijke respect voor de protagonist voelen en zien.

Verder is het van belang om te weten dat het blok vóór mij werd opgevuld door een

muziektherapeut, het blok was 1 uur en 15 minuten. Voor de deelnemers was dit een rustig blok waar niet zoveel gebeurde, ze konden ontspannen.

Ik had bij de organisatie aangegeven dat 1 uur en 15 minuten veel te kort was voor (psycho)drama. Met veel moeite is het blok toen 1 uur en 30 minuten geworden. Deze verlenging was vooraf niet besproken met de deelnemers. Tijdens de eerste sessie ontdekte ze dat de lunchpauze 15 minuten korter was.

Daarover is die eerste sessie met geen woord gerept tegen mij. Later is dit 'kwartiertje' nog vaak besproken en werd het 'het gezicht' van de weerstand tegen al die actie bij psychodrama voor een aantal groepsleden. Daarbij liep (psycho)drama, oftewel ik, ook nogal eens uit.

Zeker in het midden van deze fase was er veel weerstand tegen 'het toneelspel' van het blok drama. bij de informele leiders van de groep.

Maar gaandeweg ontstond er ruimte voor de alle groepsleden om 'actief' aan te geven wat ze van het blok drama vonden. Uiteindelijk vond iedereen drama een waardevolle aanvulling op het programma.

De Midden fase

De doelen van deze fase

- de psychodrama technieken in te gaan zetten, waardoor er steeds meer ruimte zou ontstaan voor een psychodrama spel,
- het kiezen van een protagonist door de groep te introduceren
- het delict meer ruimte te geven, maar niet als thema het blok geheel te laten domineren,
- het innerlijke van de protagonist te visualiseren, zoals de rol van de 'innerlijke directeur', een introspectieve rol. Hierdoor verdiepte het (psycho)drama spel zich

Het proces

- Ik koos één of meerdere thema's. Deze thema's kwamen voort uit de sessies daarvoor en/of behandelafspraken/doelen. Ik liet de groep uitzoeken welk thema ze bij wie vooral vonden passen en ging dan over tot spel met de 'gekozen' protagonist.
- In het openingsrondje werden ook thema's genoemd. Na het rondje verwoorde ik de thema's en 'legde' ze op de stoelen van de desbetreffende groepslid. Daarna vroeg ik de groep achter het thema te gaan staan wat hun het meeste aansprak
- Thema's die speelde in het hier en nu in de groep uit te werken. Zoals de boosheid over het programma wat verandert zou worden, daaruit vloeide voort;
 - * wat doet boosheid met jullie als groep,
 - * wat doet boosheid over wat er hier gebeurt met jou en herken je dat in de andere rollen in je leven.
- om de termen en rollen van psychodrama voor de deelnemers te verduidelijken heb ik op een A4-tje kort beschreven de opbouw, rollen en technieken van psychodrama. (zie bijlage A)

Na zo'n half jaar, eind maart, begin april, ontstond er écht psychodrama spel. De groepsleden waren actief en bewogen zich steeds gemakkelijker en spontaner in de rol van antagonist. Het rolwisselen werd begrepen en met betrokkenheid toegepast. Het was steeds duidelijker dat psychodrama **geen** toneelspel is.

De volgende Psychodrama spelen ontstonden ;

- Voor één protagonist die moeite had met contact leggen met vrouwen, werd de gehele groep mannen 'een vrouw' Een vrouw die ze zouden willen zijn als ze ineens vrouw zouden moeten zijn. Dat was een prachtig spel. Niet dat de protagonist er nou zoveel mee op leek te schieten. Op het moment dat hij echt in beweging wilde komen, schrok hij zo terug van die *beweging* dat een algehele verstarring volgde. Maar de groep had hard gewerkt en rollen en vaardigheden verkent waar de meeste bang voor waren.
- Een exhibitionist wilde onderzoeken hoe zijn eerste poging tot exhibitioneren was verlopen op de leeftijd van ± 15 jaar. Een kinderporno downloader 'werd' de jonge jongen die langs de weg stond en de spanning opzocht om zich te ontbloten voor een groep 'vreemde jongelui'.
- Door een opmerking van de vertrekkende psychotherapeut van het blok delictscenario tegen een van de deelnemers tijdens zijn afscheid ontstond een spel/drama. In dit spel werd de overdracht onderzocht, de verwachtingen van 'de vader' die de jongen zo klem had gezet.
- In deze fase ontstond er spel rondom 'het geheim' oftewel het delict geheim willen houden. De angst voor dé ontmaskering is zo groot, de schaamte lijkt ondraaglijk, dat de meesten de eenzaamheid verkiezen samen met 'het geheim'. Een groepslid ontdekte bij toeval dat de nieuwe psychotherapeut die na de zomervakantie zou starten, een 'oude bekende' van de tennisclub van hem was. De spanning en de nood die dat met zich meebracht werd uitgewerkt, zodat hij daarna ruimte had om te kiezen; wel in deze groep blijven of niet.
- In een drama werd een zeer emotioneel moment uit de jeugd van een zeer rationele man uitgewerkt. Dit ging om het moment dat zijn moeder hem vertelde dat ze hem liever niet had gehad. Het jongetje 'besloot' toen niet meer te voelen, want de pijn was ondraaglijk. Een kerndrama.

Bespiegelingen middenfase

Deze fase stond vooral in het teken van het zoeken van thema's om mee te gaan spelen en de protagonist die wilde spelen. Er was minder strijd rondom het 'kwartiertje' en de weerstand tegen het spelen veranderde. Daarvoor in de plaats raakte de groep ervan doordrongen dat en wat ze aan dit blok konden hebben. De tijd, 1,5 uur, was krap. In die 1,5 uur was er een rondje "Hoe gaat het met je." dan een thema uitzoeken én een protagonist. Daarna een spel opstarten. De sharing was vaak heel kort en was er soms zelfs niet. Dat was niet handig, maar het actie gedeelte van psychodrama werd steeds beter benut.

In het start rondje was ik behoorlijk actief en directief, dat kwam mede door de tijdsdruk én de doelgroep. Met de mannen ging het gewoon 'goed', en als ik dat liet gaan volgde er hele verhalen over werk, auto's, vissen, verbouwingen, e.d. . Ik stelde veel vragen om ervoor te zorgen dat er een verdieping kon ontstaan en er thema's voor spel naar voren konden komen. We hadden natuurlijk ook scènes uit hun werk, verbouwingen de dingen van alledag neer kunnen zetten in spel, maar dan komt het 'verplichte' karakter van de behandeling om de hoek kijken. Daarvoor zaten ze niet hier!! Zo eindigde deze fase, er werd hard gewerkt in de actie fase, als we eenmaal zover waren, met steeds op de achtergrond de tijdsdruk.

Vakantie fase

Doel in deze fase

Het doel in deze fase bestond voornamelijk uit doorgaan zoals we bezig waren en vast houden wat we bereikt hebben t.a.v. psychodrama.

Het proces

In deze fase ging een 4-tal weken psychodrama niet door. Voor die 4-tal weken waren we met elkaar aan het afronden en na die weken met elkaar aan het op- starten.

Bovendien kenmerkte deze fase zich door de vele afscheid momenten van zowel behandelaars als groepsleden. Het vaste team van de hands off bestond uit één sociotherapeut, één maatschappelijk werker, twee psychotherapeuten en één vaktherapeut. Aan het team gekoppeld was een systeemtherapeut.

De maatschappelijkwerker waar ik samen het blok drama mee deed, is al snel na mijn start weg gegaan. De sociotherapeut werd mijn co-therapeut. Beiden psychotherapeuten zijn rond de vakantie periode weggegaan, er kwam één nieuwe psychotherapeut voor het blok delictscenario en de sociotherapeut werd ook daar de co-therapeut. De komst van de nieuwe groepsleden en behandelaar bracht veel spanning met zich mee.

Ook is in deze fase de aangekondigde programma-verandering doorgevoerd, zowel inhoudelijk als qua opbouw. Hierdoor kon het blok psychodrama 2 uur duren.

Thema's die werden uitgewerkt waren;

- boosheid over programma verandering
- schuld vraag rondom delict
- Zelfbeeld - Ideaal beeld
- vroeger start van behandeling nu/afscheid toekomst

Bespiegelingen vakantie fase

Het was een beetje komkommertijd, veel uitval van alle kanten. Gezien alle omstandigheden vind ik dat er goed en zorgvuldig gewerkt is tijdens het blok drama. De kwaliteit van het spel bleef groeien. Het was een opluchting voor mij toen er eenmaal in juni 2 uur beschikbaar was voor psychodrama in het behandelprogramma.

Laatste fase van dat jaar

Doel in deze fase

Ik wilde in deze fase voornamelijk het psychodrama spel verdiepen door de techniek van dubbelen te introduceren.

Er waren een drietal nieuwe leden. Door de nieuwe leden achtte ik het nodig om via warming-up oefeningen te werken aan een soepele overgang van vakantietijd naar weer 'gewoon' aan de slag zijn. Daarnaast wilde ik de groepscohesie opnieuw verstevigen.

In deze fase werd psychodrama bij de nieuwe leden geïntroduceerd middels kennismakingsdrama's.

Proces

Na mijn vakantie ben ik met deze 'vernieuwde' groep gestart met warming-up oefeningen;

- De 4-seizoenen oefening; de ruimte werd opgedeeld in de 4 seizoenen. Ieder seizoen roept bepaalde emoties op. De vraag werd gesteld; "In welk seizoen sta je op dit moment in je leven?" De spelleider bevroeg vervolgens de gekozen positie. Dat was voor twee van de drie nieuwe leden de kennismaking met het blok drama. Dat werkte goed, rustig, verhelderend over 'waar sta ik nu en waarom'. Er gebeurde tijdens de oefening iets tussen twee 'oude' groepsleden. Dat is meteen uitgewerkt in spel. Een groot verschil met de start fase.
- De lege stoel oefening volgde; Voor de groep staat een lege stoel. De deelnemers wordt gevraagd om een belangrijk persoon op die stoel te plaatsen. Een persoon die goed voor je was of juist niet goed voor je was, kan er als deelvraag bij. Vervolgens wordt ieder groepslid om de beurt gevraagd als de persoon (de rolwissel) plaats te nemen in de stoel. Waarna een aantal vragen van de spelleider volgen aan deze 'persoon'.
Dat werd een zeer intense oefening. De groep ging er vol vertrouwen in.
- Het introduceren van de techniek dubbelen; bij dubbelen gaat de co-therapeut of een groepslid achter de protagonist staan en 'helpt' de protagonist verwoorden in de ik-vorm wat er wel is, maar niet gezegd wordt.
Het dubbelen was de techniek die nog niet echt uit de verf kwam in de vorige fases. Middels oefeningen rondom dubbelen en het feit dat ik zichtbaarder ben gaan dubbelen, is de groep dubbelen gaan verkennen en ontdekken.
- Tijdens de vakantie tijd waren er drie leden vertrokken en drie nieuwe bij gekomen. De nieuwe leden kregen de ruimte om eerst een aantal keer mee te kijken om vervolgens via een kennismakingsdrama te ondervinden wat psychodrama voor de protagonist kan betekenen.

Bespiegelingen laatste fase

De kennismakingsdrama's waren o.a. intensief door de grote betrokkenheid van de andere groepsleden en het 'gemak' en inzet waarmee er gespeeld werd. Ik moest eerder opletten dat de nieuwe leden niet te intensief in hun spel opgenomen werden dan dat ik moest sjoeren en trekken om een spel te laten ontstaan, zoals bij de start fase. Wat mij vooral opviel was de wijze waarop de oude leden aan de nieuwe leden vertelde over het blok drama. De waarde die het voor hun heeft en dat hier alles gevisualiseerd kan worden, je gevoelens, je dromen en wensen, je verleden, heden en toekomst. Wat steeds gemakkelijker ging was het vinden van thema's en een 'vrijwillige' protagonist. De groepsleden werden actiever naar elkaar in de warming up fase. Ook sociometrische/groepsdynamische aspecten van de groep kregen in het actie gedeelte ruimte om uitgewerkt te worden.

De dubbeloefeningen hadden tot resultaat dat er voorzichtig vanaf de kant af en toe spontaan gedubbeld werd. Dan nodigde iedere keer de dubbel uit in het spel te komen. Dat wilde men echter niet altijd. Als er op mijn verzoek gedubbeld werd, werd er steeds échter en opener gedubbeld door groepsleden. Een mooi en boeiend proces wat nog verder moet groeien, want het verschil tussen projecties en een zuivere dubbel was nog niet altijd helder.

Hoofdstuk 4

DE VIER ROLLEN VAN DE SPELLEIDER

Inleiding

Als spelleider begeleidt je psychodrama vanuit 4 rollen; de vormgever, de therapeut, de groepswerker en de analist.

Alle rollen zijn even belangrijk en continue aan het werk.

In dit hoofdstuk wil ik een poging wagen om het proces vanuit deze rollen te beschrijven. Het is een moeilijke taak die ik mezelf heb opgelegd, daar ieder moment uit een psychodrama vanuit deze 4 rollen bekeken kan worden. De analist heeft het overzicht in het drama-spel en draagt de uiteindelijke verantwoordelijkheid voor de keuzes die de spelleider maakt. In een psychodrama zijn er ieder moment een aantal keuzemogelijkheden die door de spelleider gemaakt kunnen worden. Geen enkel drama kan op dezelfde wijze verlopen. Ieder drama kan zelfs op verschillende wijze verlopen.

In mijn poging iedere rol apart te bespreken, probeer ik een aantal belangrijke momenten uit verschillende fases naar voren te halen en vanuit voornamelijk één bepaalde rol te beschrijven. Op het einde van iedere rol beschrijf ik de problemen die ik in deze rol ervaar en die (nog) niet zijn opgelost op het einde van het eerste jaar (psycho)drama bij de AFPN.

Als eerste vertel ik bij iedere rol een aantal voorwaarden of eisen die de CP opleiding stelt aan de rol.

4.1 De vormgever

Psychodrama moet een esthetische ervaring zijn voor alle deelnemers, dat vergt een grote dosis aan creativiteit (spontaniteit), snelle inspiratie van de spelleider. De spelleider moet tegelijkertijd creatieve elementen van de schrijver, beeldhouwer, dirigent en regisseur kunnen toepassen. Van de ene kant een totale betrokkenheid kunnen ervaren om van de andere kant voldoende distantie in acht te kunnen nemen om niet te vervloeien met de protagonist. In het spel is het van belang dat er speelse humor én tragiek in zitten, waarbij de grenzen van de realiteit kunnen vervagen.

In de startfase lag het accent bij de vormgever op het in beweging brengen en krijgen van de deelnemers. Ik was daarbij steeds op zoek naar een vorm die rekening hield met de balans tussen rust/veiligheid en beweging/spanning. Zeker in deze fase was ik erop gericht om niet 'vast te lopen' in de vormgeving. Van te voren bedacht ik de oefeningen en bracht daar een bepaalde opbouw in aan. Deze opbouw was bedoeld om steeds meer elementen van het psychodrama spel te verkennen met de groep. Lukte het in beweging komen niet zoals ik van te voren bedacht had, dan zocht ik (spontaan) naar een andere weg.

Deze 'brave, rationele en vermijdende' mannen waren niet gemakkelijk om écht en niet 'braaf' in beweging te krijgen in de start fase. De weerstand tegen spontaniteit oftewel écht in beweging komen was groot. Angst voor controle verlies was aanwezig. De vormgever probeerde de weerstand die benoemd werd, zoals de boosheid over het 'kwartiertje', om te zetten in vorm/spel en dat wierp zijn vruchten af. De groepsleden

werden steeds actiever en speelser.

In de middenfase ontstond er steeds meer ruimte voor een psychodrama spel. Ik bedacht niet meer van tevoren hoe het gehele drama-blok zou kunnen verlopen. Er ontstond veel meer ruimte voor spontaniteit.

De vormgever was in de midden fase hard aan het werk om een thema te koppelen aan een protagonist. De warming-up fase stond bij de start van de middenfase centraal. Een aantal thema's die ik beluisterd had in het rondje "hoe gaat het ?" benoemde ik. Deze thema's werden op de stoelen van de desbetreffende groepsleden gelegd. De groep koos vervolgens de protagonist uit door achter een stoel te gaan staan van het thema wat hen het meeste aansprak. Vervolgens kreeg de gekozen protagonist niet echt de ruimte om te weigeren om te gaan spelen in deze fase. Als de weerstand groot was dan zette ik diens weerstand om in vorm/spel.

Als er eenmaal een man/protagonist voor de groep stond was het af en toe erg spannend om niet vast te lopen. De protagonist zijn weerstand oftewel het grote;" Ik weet het niet ?" kon erg krachtig zijn, waardoor de vormgever het gevaar liep ook niks meer te weten.

Voor de vormgever was het drama waarin alle mannen, op de protagonist na, 'vrouwen' werden, een topper in dit opzicht. Het was hard werken. De protagonist die als vraag had : "Hoe kan ik in contact komen met een vrouw om een praatje te maken?" , wist niks, zag niks en voelde niks. Geen enkel beeld van een vrouw waar hij contact mee zou willen maken kwam bij hem op. Iedere vraag die ik stelde liep dood op een schouder ophalen en een steeds ongemakkelijkere protagonist. Zo'n moment was zwaar voor de vormgever omdat er geen enkel beeld rondom het thema, de hulpvraag, naar voren kwam via de protagonist. We hadden het beeld van het 'Niet weten" al eens tijdens een ander spel omgezet in vorm. Dus die weg/keuze vond de analist gesloten. Die keuze zou teveel spanning oproepen, vond de therapeut, en zou deze protagonist alleen maar nog meer confronteren met zijn faalangsten. En, zou niet aansluiten bij de startvraag die boeiend was voor de gehele groep, vond de groepswerker.

Voor de vormgever was 'Het ook niet meer te Weten', op dat moment heel dichtbij. En dus ook de ruimte om te kunnen creëren, om te kunnen vormgeven, raakte op slot. Het prikkelde de vormgever echter ook, het voelde als een uitdaging om open te blijven staan en hoe dan ook verder te gaan met de startvraag. De groepswerker 'helpt' de vormgever, door naar de groep te gaan kijken en niet vast te blijven hangen aan de protagonist. De vormgever 'zag' daar een 7-tal prachtige en zeer verschillende 'vrouwen' staan!!

De uitdaging voor de vormgever en de tip van de groepswerker, om steeds te blijven zoeken naar een vorm/beeld waarmee de **groep** verder kon komen in deze middenfase is erg belangrijk geweest voor het gehele proces.

Er ontstonden steeds meer échte psychodrama's. De vormgever kreeg steeds meer ruimte in de eindfase om vorm te geven wat de protagonist aangaf/zag/zei. Dat kwam omdat de protagonisten toch steeds meer gewend raakte aan het visualiseren van hun wereld, hun persoon, hun vragen, enz.

Lastige punten voor de vormgever:

- Als vormgever blijf ik tegen moeilijkheden aanlopen, zoals lichamelijke intimiteit in een groep vol mannen met bovendien een afstandelijke mannelijke co-therapeut. Bijvoorbeeld

als een 'kind' in een drama een knuffel nodig heeft, loopt de vorm soms vast in bv. de uitspraak van een van de deelnemers die de rol van een kind had in een emotioneel drama over een moeder die het kind afwees. De antagonist ziet met schrik een man op zich afkomen die hem wilt knuffelen, stapt uit de rol en roept: "Zeg, ik ben geen homo".

- Ik loop ook nog steeds te zoeken op welke wijze ik vorm kan gaan geven aan de kinderporno sites. Als een protagonist achter de computer terecht komt en daar zeer eenzaam zit te staren naar kinderporno, én te masturberen, laat ik het masturberen niet uitbeelden (nog niet!) Ook wil ik heel graag weten wat hij ziet, welke beelden (ik heb er totaal geen beeld bij) maar doe er (nog) niks mee.
- De tijdsduur blijft een beperkende factor. Ik ben een spelleider met een enthousiaste vormgever die steeds wel weer beelden ziet om mee verder te gaan in het drama-spel. Ik ben blij met de verlenging van 1/2 uur, maar het blijven ook maar weer 2 uur, waarin ik als vormgever alles moet opbouwen en weer netjes moet afbouwen.

Echter, ik vind dat de vormgever veel ruimte en vertrouwen krijgt van de groep. En dat de antagonist steeds vrijer worden bij het 'in de rol' stappen. Ik roei met de riemen die ik heb en we zijn al aardig aan het varen !!

4.2 De groepswerker

Doel: opbouw van een constructief ondersteunend groepsklimaat.

Algemeen principe: groepsproblemen worden beter in de groep opgelost dan in een individuele setting

De spelleider heeft een aantal taken zoals:

- *organiseren van de concrete groeps cultuur (tijd, samenstelling, lokaal....)*
- *definiëren van groepsnormen (geheimhouding, fysiek contact...)*
- *opbouw groepscohesie (regeling van groepsspanningen...)*
- *aanmoedigen tot actieve participatie van alle deelnemers*
- *coöperatie sfeer opbouwen i.p.v. competitie*

In de eerste fase was de groepswerker zeer directief. Deze mannen zijn vrij 'braaf'. Als ik ze vraag te gaan staan, doen ze dat ook braaf. Om vervolgens weer te willen gaan zitten. Hun weerstand tegen actie was als dikke stroop, het kon erg blijven plakken. Ik heb de groep in de eerste fase met veel geduld, creativiteit en humor benaderd, als we maar in beweging bleven.

In de middenfase heb ik als groepswerker veel aandacht besteedt aan de sociometrie/groepsdynamiek. De groepswerker was erop gericht dat thema's die er speelde, zoals boosheid rondom het kwartiertje, niet vermeden werd, maar juist in de groep, door de groep werd uitgewerkt.

Als groepswerker vond ik het ook van belang dat iedereen in de rol van antagonist, zoveel mogelijk werd betrokken bij het actie gedeelte van het psychodrama. De groepswerker wees de vormgever hier steeds op.

Daarnaast was ik in de midden- en eind-fase als groepswerker er zeer op gericht dat de gekozen protagonist (die natuurlijk in die fase nog niet geheel vrijwillig daar stond) gedragen *wilde* worden door de groep en gedragen *werd*. Zodra de groepswerker merkte dat er in dat veld iets haperde, richtte ik daar de aandacht op.

In de eindfase was er veel 'verborgen' spanning in dat veld t.a.v. een nieuw groepslid. Dit groepslid was zelf in zijn jeugd zwaar seksueel misbruikt, ook door een groepsleider in

het kindertehuis. Dit riep veel angst op in deze groep met daders. Zeker toen een tijdje daarna naar voren kwam in het delictscenario blok, dat een ander groepslid in zijn verre verleden als pedofiel kinderen had misbruikt. De groepswerker gaat dan hard aan het werk om deze 'confrontatie' tussen deze twee groepsleden te begeleiden. De therapeut vindt het belangrijk dat de spanningen niet worden vermeden in de groep, maar ook niet te groot worden. De vormgever draagt dan zorg voor een zorgvuldige vorm, maar de groepswerker let erop dat de hele groep wordt ingeschakeld om te 'helpen' met deze confrontatie. En dat doen ze dan ook op een zeer betrokken en actieve wijze. Ik vind het als groepswerker ook erg belangrijk dat er met elkaar en om elkaar gelachen kan worden. Zelfspot kan heel helend werken. En dat het op zijn tijd ook gewoon gezellig kan zijn, dat er even gekeuveld kan worden over bv. Boer zoekt vrouw (natuurlijk niet zomaar een tv. programma om in deze groep over te keuvelen.) Kortom dat de groepswerker ook een warme, gastvrije' gastvrouw is voor de groep. Als groepswerker kan ik ook trots zijn op de groep, op hun inzet en durf om vele moeilijke thema's aan te pakken met elkaar. Het begin was zwaar, maar we hebben niet voor niets doorgezet met elkaar.

4.3 De therapeut

Als therapeut moet de spelleider via helende interventies de protagonist verder helpen in zijn/haar therapeutische proces. Er zijn non-verbale en verbale interventies.

Non-verbale zoals fysieke afstand, vocalisatie, oogcontact, lichaamshouding, bewuste stilte momenten, lichaamscontact. Deze non-verbale interventies zijn bijzonder krachtig en moeten derhalve sensitief en met grote voorzichtigheid worden toegepast.

Verbale interventies zoals, confrontatie, enkel in een beveiligd kader. Clarificatie, uitleg over een actueel gecommuniceerde situatie. Interpretatie, via dubbelen, rolwisselen. Dus niet verbale duidingen zoals in de psychoanalyse. In psychodrama vindt de protagonist zelf de interpretatie. Catharsis, niet alleen als emotionele ontlading maar ook als integratie van de uitgedrukte gevoelens. Aanvaarding, onvoorwaardelijke aanvaarding en respect t.o.v. de protagonist. Suggestion, is de mogelijkheid tot creëren van een soort sfeer-medium, maar in psychodrama blijft de protagonist duidelijk meer contact met realiteit en controle mogelijkheid behouden. Advies geven, accent ligt vooral op appreciatie van gewenst gedrag en niet zozeer op afkeuring van sommige gedragspatronen. Self-disclosure verwijst naar de eventuele sharing/nabespreking/processing van de spelleider.

De therapeut vond het in de beginfase van belang dat de mannen gingen beseffen en ervaren dat ze veel verschillende rollen in hun leven hebben. In het begin stond ook voor de therapeut het belang van in beweging komen, voorop. Het rol-besef en -repertoire van deze mannen was gering. Ik vond het als therapeut van belang dat ze hun rol-besef en -repertoire in de actie gingen onderzoeken en uitbreiden.

In de middenfase was het voor de therapeut van belang dat er inzicht kwam in hun Zelfbeeld, Ideaal Zelfbeeld én hun Meta Beeld (beeld van de ander). Ik heb toen gewerkt met het Ik-Mij, Persoonsmodel van Lenie Verhofstadt. Door dit model wordt verhelderd dat we allemaal beelden hebben van 'hoe wij onszelf en de ander waarnemen', en 'hoe we zouden willen dat wijzelf onszelf en de ander waarnemen'. De protagonist heeft de hele cirkel van beelden neergezet in de groep. Dit vond de therapeut voor deze protagonist,

die steeds vastliep in verwachtingen van de ander, van belang. Maar ook voor alle groepsleden, zodat ieder kennis kon maken met dit model, deze kijk op jezelf én de ander.

Een bewustwordingsproces gericht op het bewuste Ego, het Ik. Het Ik, die een overzicht heeft van de innerlijke belevingen/beelden van de Mij en vandaaruit een innerlijke dialoog kan aansturen. Het bewuste ego, de Ik, die uiteindelijk de regie heeft over alle Zelf- en Meta- Beelden.

Dat betekent voor deze protagonist dat er inzicht kan ontstaan dat hij er zelf voor kiest de verwachtingen van de ander naar voren te schuiven als het beeld van de ander. En dat hij vergeet, oftewel niet wil horen en zien, dat de ander nog meer te vertellen heeft. Of dat er inzicht ontstaat dat zijn eigen Ideaal beeld zo utopisch is, zo vol van ver(w)achtingen naar zichzelf is. Verwachtingen waar hij nooit aan zal kunnen voldoen en dat het vandaaruit van belang is om het Ideaal Beeld en het Zelfbeeld bij te stellen. Het beeld van alle Zelf Beelden werkte enigszins verhelderend, maar leek in deze fase nog te hoog gegrepen.

Lastige punten voor de therapeut

- Deze mannen hebben eigenlijk niet echt een probleembesef buiten hun delict gedrag. Met hun delict willen ze stoppen, zijn ze al mee gestopt op het moment dat ze in behandeling gaan. Tijdens de behandeling ging het voor mijn komst voornamelijk over hun delict gedrag. De achtergrond, geschiedenis, van dit gedrag was van minder belang. De behandeling werd vanuit de cognitieve therapie principes benaderd in het hier en nu. De psychodrama-therapeut vond de geschiedenis, het proces, de achtergrond wél van belang.

In de middenfase heb ik hard gewerkt aan een bewustwordingsproces van hun leven voor het delict. Dat de eenzaamheid er al was vóór hun delict en dat velen die eenzaamheid probeerde op te heffen dóór het delict.

In de eindfase heeft de komst van de nieuwe psychotherapeut in het delictscenario, die wel aandacht besteed aan de voorgeschiedenis, geholpen dat het in de gehele behandeling meerop de agenda kwam.

- In een psychodrama kan je je verleden gaan onderzoeken en je *kijk* op het verleden veranderen. Of tijdens een drama kan de volwassen protagonist in zijn verleden stappen en iets doen voor het 'kind' wat hij in het verleden was. Zoals in het drama van het jongetje dat afgewezen werd door de moeder. Als volwassene is de protagonist het drama oftewel zijn verleden ingestapt en heeft eindelijk tegen zijn moeder gezegd wat hij als jongetje niet kon en durfde. Ook heeft hij het jongetje een 'knuffel' willen geven. De knuffel die dat jongetje op dat moment van zijn moeder had moeten krijgen, niet gekregen heeft en nu alsnog kon ontvangen van zijn eigen volwassen IK. Echter, degene die het jongetje speelde vertelde heel snel dat hij geen homo was en niet geknuffeld wilde worden door een man. Als therapeut is het pijnlijk om te zien dat 'het jongetje' niet geknuffeld mag worden. De mannen begrijpen elkaar wel ?!

Door zo'n drama groeide het besef dat je geen slachtoffer van je verleden hoeft te blijven. Dat zie ik als belangrijke taak voor de therapeut in deze groep met daders.

- De consequentie van 'verplicht' behandelen, dat de behandeling gericht is op het delict gedrag, vind ik als psychodrama therapeut lastig. In de startfase had ik het eigenlijk ook nog niet zo door dat alle behandeldoelen daarop gericht waren. Ik was onbekend met dit soort van gedwongen behandeling.

4.4 De analist

De analisten rol helpt de spelleider om steeds overzicht te hebben op het geheel. Voor mij werkt de analist als een innerlijke rol die vanuit overzicht aanwijzingen geeft aan de andere drie rollen. Maar ook andersom, de signalen die de andere rollen opvangen vanuit hun specifieke taak, worden weer doorgegeven aan de analist. De analist verwerkt de gegevens vanuit dit circulaire proces en neemt beslissingen. De analist bewaakt dé grenzen van het spel, let op de verbale en non-verbale signalen van zowel de protagonist als de groep, hij luistert naar de verborgen melodie van het onbewuste van de protagonist. De analist maakt gebruik van zijn professionele kennis, maar is tegelijkertijd on-wetend en volgt als een vreemde de innerlijke wereld van de protagonist.

De analist was in de eerste fase vooral aan het kijken of de spanning niet te hoog werd door de gekozen vorm in deze groep. Maar het belang van in beweging komen stond in deze fase voorop. In iedere oefening zaten elementen van het psychodrama spel;

- de hele groep in passieve beweging middels de foto's
- één groepslid om de beurt voor de groep op het toneel in o.a. 'de auto',
- het stellingenpel bracht het element 'thema' in de groep,
- het spectrogram bracht de nuancering, de thema's werden persoonlijker
- het persoonlijke thema bracht één protagonist op de lijn van het spectrogram
- een persoonlijke thema én de protagonist waren de elementen voor het eerste psychodrama spel
- het spectrogram zorgde er ook voor dat er een groepsthema zichtbaar werd.

De weerstand, wat concreet werd gemaakt door 'het kwartiertje', speelde overal tussendoor. Op een bepaald moment werd het mij duidelijk dat de groep zich vooral ook door mij voor het blok gezet voelde: Ik had om dat kwartiertje extra gevraagd en dit niet met hun besproken of overlegd ! De co-therapeut stelde voor om de protesten op een ander moment te gaan bespreken, omdat de groep anders *niet aan het werk zou zijn*.

De analist vond het belangrijk om dit *afgedwongen* kwartiertje, juist wel de ruimte te geven in het hier en nu. Dat we juist aan het werk gingen met elkaar als we de boosheid gingen onderzoeken, maar dan wel in een spelvorm. In deze spelvorm werd er óók gekeken naar de vraag "Wat doet boosheid met jou ? Hoe reageer jij op boosheid in je leven? Er wordt gezegd dat de hele groep boos is, is dat ook zo ?"

Zo werd van het afgedwongen kwartiertje een thema onderwerp gemaakt en gekoppeld aan de behandeling van het individu en de groep door de analist.

Na de startfase was er steeds meer sprake van psychodrama spel. In deze fase maakte de groep kennis met de vorm mogelijkheden, de technieken en rollen van psychodrama. *De analist maakt gebruik van zijn professionele kennis, maar is tegelijkertijd on-wetend en volgt als een vreemde de innerlijke wereld van de protagonist.* Mijn eerste opleiding was een sociodrama opleiding die ontwikkeld was voor chronische psychiatrische patiënten. Wat ik daar allemaal geleerd heb wat betreft directiviteit en het kiezen van een protagonist, gebruikte ik in deze fase. Ik had ook graag *on-wetend en als een vreemde de innerlijke wereld van de protagonist* willen volgen, maar dan liep ik het gevaar in deze fase en bij deze mannen dat de vormgever totaal vastliep. Tijdens de middenfase staat er een (niet geheel vrijwillige) protagonist naast mij en hij

weet en wilt niks . Behalve, via een soort magie veranderen in de prins op het witte paard. zodat hij contact met vrouwen kan maken. Of nog liever (!!) dat de vrouwen prinsessen zijn op witte paarden die hem komen versieren. De analist kiest ervoor om niet alle aandacht te geven aan deze protagonist omdat de vormgever dan het gevaar loopt samen met de protagonist vast te geraken. De spelleider laat de protagonist even staan, zodat de vormgever weer in de vrij komt en aan de andere mannen kan vragen ;” Wat voor soort vrouw zou jij willen zijn als je zo direct op mijn teken gaat staan en die vrouw wordt/bent ?” Zo werd het meer een sociodramatisch/groepsdrama, waar de protagonist vrijwillig in kon meeliften.

Op een ander moment merkt de analist dat er tijdens de lege stoel oefening angst ontstaat als een nieuw groepslid met een zwaar getraumatiseerd verleden aan de beurt is. De analist *luistert naar de verborgen melodie van het onbewuste van de protagonist* en mijn inziens ook naar de verborgen melodie van het onbewuste van de groep. De sfeer was intens, er waren al twee mannen in tranen geweest. De emoties stroomden, waardoor de angst ook groter werd. De analist besluit, dat de vorm bij deze man moet worden aangepast, hij laat de man niet plaats nemen op de ‘lege’ stoel. Op deze wijze kan hij vertellen óver wie er op de lege stoel zit, dat is minder intens. De groepsleden krijgen de ruimte om iets te zeggen óver hun angst, terwijl het groepslid ‘veilig’ naast de spelleider staat, direct onder diens hoede is. Zo was het minder intens en confronterend voor hem én de groep.

Zo’n soort beslissing neemt de analist ook op het moment dat hetzelfde groepslid een confrontatie aan ‘moet’ gaan met een ander groepslid met een pedofiel verleden. De analist besluit dat die confrontatie moet plaats vinden, omdat ze anders inschat dat het onderwerp gemeden gaat worden en onderhuids, onbewust, verder gaat woekeren. Maar de analist en groepswerker zien ook de kwetsbaarheid en angst van ieder groepslid voor deze confrontatie. Dus is de vorm waarin deze confrontatie plaats gaat vinden van groot belang.

Lastige punten voor de analist zijn;

- De rol van therapeut heeft de richtlijn *Advies geven, accent ligt vooral op appreciatie van gewenst gedrag en niet zozeer op afkeuring van sommige gedragspatronen*. Zeker in het eerste jaar was de analist erg zoekende hoe de verplichte behandeling van de AFPN een plek te geven in psychodrama zonder afbreuk te doen aan wie dan ook.
- Een ander punt waar de analist nog niet zo uit komt is bij de rol van therapeut *Interpretatie, via dubbelen, rolwisselen. Dus niet verbale duidingen zoals in de psychoanalyse*. In het delictscenario wordt gedrag geduid. De cliënt is daar gelukkig mee, want hij *begrijpt* daardoor beter waarom hij het delict gedaan heeft. In psychodrama kan er weleens een andere uitkomst komen/ontstaan *In psychodrama vindt de protagonist zelf de interpretatie*. Daar is bij de cliënt dan soms weerstand tegen, oftewel de spontaniteit van de protagonist wordt dan geremd door de duidingen in het delictscenario.

De cultuur van de organisatie waar je werkt bepaalt mede hoe vrij je als spelleider bent in psychodrama.

Hoofdstuk 5

BESPIEGELINGEN & CONCLUSIES

In oktober 2006 stapte ik in mijn rol als enthousiaste psychodramaturge de AFPN binnen. Ik stond open voor alles. De doelgroep was nieuw voor mij, zo ook het verplicht behandelen. Psychodrama ken ik sinds 1984 en is mij zeer dierbaar. ik geloof in de methode. Ik geloof dat deze methode, mits zorgvuldig toegepast, iemand daadwerkelijk kan helpen te veranderen.

De onderzoeksvraag was:

Hoe is het proces van implementeren van Psychodrama bij de Hands-Off groep van de AFPN, van okt. 2006 tot okt. 2007 verlopen ?

De deelvragen die daaruit voortvloeien zijn :

1. Hoe hebben de cliënten van de Hands-Off groep gereageerd op psychodrama?
2. Hoe is de ontmoeting tussen psychodrama, verplicht behandelen en cognitieve therapie verlopen ?
3. Hoe was het voor mij, als vrouwelijke psychodrama therapeut, om in deze groep en deze afdeling/organisatie psychodrama te implementeren?

Hoe het proces verlopen is, is beschreven in hoofdstuk 3 en uitgediept in hoofdstuk 4. De bespiegelingen en de conclusie van de deelvragen zijn:

1. Hoe hebben de cliënten van de Hands-Off groep gereageerd op psychodrama?

Bespiegeling

Ik stapte een groep in die niet gewend was om uit hun stoel te komen, op rollenspelen in assertiviteits training na. De cliënten waren niet gewend om buiten de behandel-dag bezig te zijn met zichzelf. Ze 'deden *het* niet meer' en dat was het belangrijkste. Op het moment dat ik een A4-tje neerlegde met een korte beschrijving over psychodrama en diens rollen wilden een aantal personen het niet meenemen naar huis. De reden was : "De behandeling vindt plaats op de AFPN en niet daarbuiten." Het geheim houden van hun behandeling vloeide voort uit het geheim houden van hun delict.

De groep was verbaast, geschokt en geamuseerd door mijn enthousiaste aanpak om hun in beweging te krijgen. Het in beweging krijgen van de groep is gelukt. De warming-up fase heeft veel aandacht gehad. Zoeken naar thema's, het 'vinden' van de protagonist enz. In de warming-up is er ook aandacht geweest voor het aspect: Wat is er blijven hangen van de vorige keer?" Halverwege het jaar konden mannen wel terug geven 'eraan gedacht te hebben', veel verder kwamen ze toen niet. Het betekende wel dat de behandeling ruimte begon in te nemen in hun dagelijkse bestaan.

De tijdsdruk speelde in de eerste helft van het jaar een grote rol. De tijdsdruk is weliswaar door uitbreiding van 1,5 uur naar 2 uur minder geworden, maar is eigenlijk nooit opgeheven. Mede daardoor is de sharing het onderdeel van psychodrama wat in deze groep het minst uit de verf komt.

Mij werd in het begin verteld dat deze mannen zich niet of nauwelijks kunnen inleven in de emoties van anderen en zeker niet in die van slachtoffers. Door de antagonistische rollen

die men speelde zag je dat sommigen zich juist zeer konden inleven in de ander. Bij inzicht in eigen en andermans gedrag horen woorden. En dat is juist moeilijk voor deze groep mannen. Woorden vinden die kunnen verwoorden wat er zich binnen hun afspeelt.

De techniek dubbelen is een techniek die bij uitstek het proces van verwoorden van wat je voelt, beleeft en denkt stimuleert en activeert. Zowel de spelleider als een (getrainde) co-therapeut kunnen laten zien hoe de techniek werkt. De techniek is pas laat in het jaar actief ingezet.

Met meer ruimte voor de sharing zou er ook meer ruimte zijn voor dit aspect: het verwoorden van wat je ziet en voelt.

Op het einde van dat eerste jaar maakte een aantal groepsleden een start met het verwoorden over wat ze ervoeren in hun antagonistische rollen en hoe dat te koppelen aan hun eigen proces.

Conclusie

Na een moeizame en onwennige start, waarin weerstand tegen het nieuwe en het gaan ervaren van emoties een rol speelde, heeft psychodrama voor de groep Hands-Off een grote meerwaarde gekregen.

De antagonistische rol is op een andere wijze even belangrijk voor de cliënten als de protagonist mogen zijn. De mannen raakte daar steeds meer van doordrongen, zeker toen men het verschil tussen een rollenspel of toneelstuk en psychodrama ontdekte. De sharing en het dubbelen zal meer aandacht moeten gaan krijgen in het verdere proces. Tijdsdruk zal blijven bestaan en is een element om rekening mee te houden. De warming-up fase zal wellicht minder aandacht behoeven, daar het steeds gewoner wordt om een thema en een protagonist te kiezen.

De cliënten hebben het in psychodrama niet meer over *het*, maar durven het delict bij de naam te noemen. Men ziet steeds meer in dat mede door psychodrama de behandeling een betekenis heeft voor hun gehele bestaan en niet alleen op de donderdag op de AFPN. Een uitermate belangrijke pluspunt door psychodrama !!

2. Hoe is de ontmoeting tussen psychodrama, verplicht behandelen en cognitieve therapie verlopen ?

Bespiegeling

Bij de AFPN staat het delictgedrag prominent en verplicht op de agenda.

De AFPN behandelt het delictgedrag vanuit de cognitieve therapeutische theorie. Een theorie die vanuit vooropgezette schema's opereert, denkfouten die gericht zijn op het delictgedrag, opspoort en probeert te corrigeren. Gecombineerd met de analytische invalshoek, waarin distantie van de therapeut en de duidingen voortkomen.

In het delictscenario lopen de therapeut, de cliënt en de groep samen een delictsituatie tot in de kleinste details na. In het delictscenario speelt het '5G model' een grote rol. Het 5G model staat voor;

- gebeurtenis - gevoel - gedachte - gedrag en - gevolgen.

De huidige psychotherapeut heeft aan dit 5G model twee G's toegevoegd, G6 staat voor geschiedenis en G7 staat voor gevoeligheden.

Psychodrama is vooral op de beleving van mensen gericht en staat spontaniteit voorop. Psychodrama is gericht op alle rollen in iemand zijn leven. Psychodrama visualiseert, en onderzoekt de leef-, denk- en gevoelswereld van de protagonist zijn gehele bestaan. In psychodrama spelen distantie én nabijheid een rol, in spel wordt het onderzocht. In psychodrama kun je óók het delict visualiseren. Ieder detail kan uitgelicht worden en verder onderzocht worden. In één psychodrama kan je het gedrag bekijken vanuit het heden om vervolgens 'letterlijk' een stap te maken naar het verleden en weer terug naar het heden. Het leven van de protagonist, *waaronder* het delict, komt tot *leven* in psychodrama. In psychodrama vindt de protagonist zelf de interpretatie van zijn gedrag.

Conclusie

Een belangrijk verschil tussen gedwongen behandeling en psychodrama is dat bij gedwongen behandeling de therapeut de inhoud en richting van de behandeling bepaalt. Bij psychodrama bepaalt in wezen de protagonist en de groep het verloop van een sessie.

In het begin van het jaar ben ik als psychodramaturge toch vrij sturend geweest t.a.v. de thema's. Dat is in de loop van het jaar steeds minder 'nodig' geweest. Lastig blijf ik het vinden om alle rollen te koppelen aan het delictgedrag. Ik koppel alle rollen aan de persoon, de totale mens. Hierin speelt m.i. de geschiedenis van de persoon een belangrijke rol: Eerst was er de diepe, verborgen en pijnlijke, vrijwel ondraaglijke, eenzaamheid en vandaaruit is er delictgedrag ontstaan.

De aanvulling van de 2 G's, in het delictscenario, waren dan ook erg waardevol. Beiden invalshoeken kunnen elkaar aanvullen en juist versterken. Invalshoeken vanuit het delictscenario kunnen daadwerkelijk onderzocht worden in psychodrama. Dat is ook gebeurt in een aantal psychodrama sessies. Zo ook omgekeerd, informatie voortkomend uit psychodrama kan getoetst, dan wel ingevoegd worden in het delictscenario.

Het is dan wel van belang dat de therapeuten de ruimte krijgen om elkaar inhoudelijk te ontmoeten tijdens vergaderingen en overleg momenten. Zodat er een afstemming en een samenwerking tussen deze twee blokken kan ontstaan.

Op het einde van dit jaar was er die ruimte niet. Het waren twee blokken die officieel 'niks' met elkaar te maken hadden.

3. Hoe was het voor mij, als vrouwelijke psychodrama therapeut, om in deze groep en op deze afdeling/organisatie psychodrama te implementeren?

Het thema vrouw is een belangrijk thema in deze groep. Ik ben de enige vrouw in deze groep mannen gedurende dat eerste jaar geweest. Ik heb me daar af en toe ongemakkelijk door gevoeld. Wat ik lastig vond was dat ik als behandelaar het thema court ship oftewel een vrouw kunnen versieren, juist in deze groep, wel belangrijk vond. Dit thema brengt een erotische spanning met zich mee. Deze spanning is als enige vrouw en in de rol van spelleider lastig.

Wat ik als vrouwelijke psychodrama therapeut lastig vond was bijvoorbeeld een thema als lichamelijke intimiteit, zoals elkaar aanraken, troosten, in deze groep. Zeker in het begin van dit jaar was de cultuur in de groep duidelijk ;

Wij zijn echte kerels en zitten niet aan elkaar !! Wij zijn geen watjes of homo's !!

Dat er in de drama's ook gehuild werd was voor een enkel groepslid een schok, voor anderen was het een opluchting. Langzamerhand is hierin wat ruimte ontstaan, een arm om een huilende man slaan is nu gewoner voor de meeste groepsleden onderling. Ook om dit te doen in de rol van de vrouwelijke partner.

De rol van warme toegankelijke moeder is een belangrijk thema en gemis voor deze cliënten. Ik ben zelf in deze groep als enige vrouw en door mijn spelleiders rol erg voorzichtig en terughoudend in het aanraken van de mannen. Als spelleider zet ik doorgaans andere groepsleden of/en de co-therapeut in als een protagonist een warme liefdevolle knuffel nodig heeft. Maar zeker als de protagonist 'de kleine jongen' wordt, klein, jong en kwetsbaar, vind ik het lastig dat er maar één vrouw in de groep is. Een ander voorbeeld was het thema seks. Ik was niet gewend om in een groep met mannen openlijk het thema seks, seksuele ontwikkeling, te bespreken. Er zijn wel scènes geweest waar het thema een rol speelde, maar dan was het seks element vrij verhuld aanwezig. De mannelijke co-therapeut heeft mijn inziens een belangrijke rol als rol model zowel op het gebied van intimiteit, het elkaar lichamelijk aanraken, troosten als op het verwoorden van en helpen visualiseren van seksuele handelingen. De co-therapeut zal zich daar vrij in moeten voelen, wil de groep de ruimte krijgen om hierin te groeien.

Conclusie

Erotische spanning tussen mannen en vrouwen is gezond. Zeker in deze groep zedendelinquenten is het van belang dat je als enige vrouw in de rol van spelleider van de ene kant goed de grenzen bewaakt rondom thema's als intimiteit en seksualiteit. Terwijl je van de andere kant als (enige) vrouw als rol-model functioneert. Kortom het was zoeken naar de juiste fasering om als rol-model te fungeren ten aanzien van deze thema's in deze groep.

Toch is het óók van groot belang dat deze thema's de ruimte krijgen in psychodrama. De mannelijke co-therapeut als rol-model is in dit proces m.i. van groter belang dan in een gemengde groep. Maar ook voor een mannelijke co-therapeut in een groep met alleen maar mannen zijn deze thema's niet gemakkelijk.

De AFPN vindt het belangrijk dat deze vermijdende mannen niet meer vermijden. Juist daarom ook is het van belang om deze thema's niet te vermijden of te verhullen. Helaas is er tot heden te weinig ruimte geboden door de organisatie de co-therapeut goed te trainen, zodat hij zich vrij voelt als rol-model in deze lastige rol. Als de co-therapeut zich vrij voelt dan krijgt de enige vrouw in de rol van spelleider ook meer ruimte.

Een aantal zaken zijn (nog) niet 'aangeraakt', zoals het visualiseren van de kinderporno sites en dus van de slachtoffers. Dit is nog een belangrijke stap die genomen dient te worden. De antagonist in de rol van het slachtoffer zal contact 'moeten' maken met het slachtoffer. Hij zal de ruimte krijgen om zich daadwerkelijk in te leven in de slachtoffer zijde. Daarnaast zal door rolwissels de protagonist op deze wijze ook de slachtoffers ontmoeten.

TOT SLOT

Het implementeren van psychodrama op de AFPN is een zwaar maar mooi en boeiend proces geweest. Het was ook een zeer leerzaam proces voor zowel de cliënten als de spelleider en de co-therapeut.

De structuur van psychodrama, de psychodrama rollen en alle psychodrama technieken worden ingezet. In dit eerste jaar is het gelukt om de basale elementen van psychodrama te introduceren in de Hands-Off groep. Daarnaast heeft het (psycho)drama blok voor de cliënten gedurende dit jaar een meerwaarde gekregen. De bodem ligt er om verder te kunnen groeien afhankelijk van de mogelijkheden binnen de organisatie.

Nawoord

Het opstellen van de onderzoeksvraag, het beschrijven van het actie-proces en het actie-proces vervolgens uitdiepen middels de 4 rollen van de spelleider was een boeiend proces op zichzelf. Het scherp stellen van de deelvragen en de bespiegelingen plus conclusie in hoofdstuk 5 was een zware klus. Zwaar omdat er nog zoveel meer is waar ik dieper op in zou willen gaan. Maar uiteindelijk was het vooral verhelderend en leerzaam.

Het hele proces van dit beschrijvend onderzoek was als een psychodrama, een ontdekkingsreis waarin ik zowel de rol van protagonist, spelleider als koor vervulde.

De protagonist: wat is mijn vraag, wat wil ik onderzoeken ?

De spelleider: welke keuzes maak ik, waar ga ik wel dieper op in en waarop niet?

Het koor: wat moeten zij weten, willen ze het proces kunnen volgen? Hoe neem ik het koor mee op deze reis ? Uit welke mensen, disciplines bestaat het koor ?

Zeker de rol van het koor was moeilijk voor mij tijdens dit *psychodrama* .

Gelukkig waren er twee mensen die mij geholpen hebben om als *voorbeeld* koorleden te fungeren. Zij wezen mij op mijn herhalingen, dat ik 'ineens' iets heel anders ging onderzoeken, dat ze mij nu echt niet meer konden volgen, enz.

Hiervoor mijn dank aan Fons Joormann en Karin de Kiewit.

Literatuurlijst/naslagwerk

- Pierre Delaat
Psychodrama
Een actiegerichte methode voor exploratie,
reflectie en gedragsverandering.
2005
- Birgit Deneer
Gevaarlijke groepen
Groepsbehandeling in de forensische psychiatrie
2004
- René F. Marineau
Jacob Levy Moreno 1889-1974
Father of psychodrama, sociometry and group psychotherapy
- Ann E. Hale
Conducting clinical sociometric explorations
a manual for psychodramatists and sociometrists
1981
- Jos Frenken
**Strafbare seksualiteit en seksueel deviant gedrag:
definities en prevalenties**
Tijdschrift voor seksuologie, 2002, 26: 4-8
- Ruud Bullens
Slachtoffers en daders van twee zijden van dezelfde
Haal ze uit hun rol
<http://www.cogis.nl>
- P.F. Kellerman
Focus on Psychodrama
The Therapeutic Aspects of Psychodrama
1992
- Leni Verhofstadt-Deneve
Zelfreflectie en persoonsontwikkeling
een handboek voor ontwikkelingsgerichte psychotherapie
1988

Psychodrama/dramatherapie

Rollen

protagonist

antagonist

spelleider en co-spelleider

protagonist;

komt naar voren met een situatie een vraag of een probleem wat hij verder wilt onderzoeken. zijn spel wordt gedragen en ondersteunt door de groep

De antagonist;

- krijgt 'n rol in het spel van de protagonist
- imiteert de protagonist (=role taking)
- gaat zich er gemakkelijk in voelen (= role playing)
- gaat de grenzen op zoeken, door te experimenteren in de rol, bouwt de rol uit, dat betekent dat de antagonist tegenspel biedt aan de protagonist in het hier en nu (= role creation)

spelleider en co-spelleider

begeleiden het spel/drama en staan volledig in dienst van de groep en de protagonist.

Spelleider is verantwoordelijk voor de vorm van het spel.

Co-spelleider is een getrainde antagonist en dubbel

Verschil tussen toneel en (psycho)drama is:

In een **toneelstuk** leef je je in in 'n rol en spreek je een voorgeschreven tekst uit op een wijze die passend is bij de rol

In **psychodrama** leef je je in in de protagonist en onderzoek diens belevingswereld, waarbij je bovendien oude en nieuwe rollen/emoties van jezelf tegen kan komen. Deze spreek je uit in de afrondingsfase, na het spel van de protagonist.